

MINCOVNICTVÍ OLOMOUCKÝCH BISKUPŮ NA POČÁTKU 17. STOLETÍ VE SVĚTLE MĚNOVÉ POLITIKY CÍSAŘSKÉHO DVORA

Petr VOREL

Ražba mincí jménem olomouckých biskupů představuje jedno z nejvýznamnějších témat moravské numismatiky raného novověku.^{*)} Do jisté míry je tomu tak i z toho důvodu, že na Moravě se (vedle krátkého mincování v několika moravských stavovských a vládních mincovnách během třicetileté války) mince dlouhodobě vyráběly jen díky aktivitě olomouckých biskupů. Faktografickému popisu biskupského mincování byl již od 19. století věnován velký badatelský zájem¹⁾ a stěží dnes objevíme nějaké nové významné prameny, které by přinesly nějaké podstatné rozšíření věcných údajů, které jsou k tomuto tématu k dispozici.

Menší pozornost byla však věnována otázce, proč byla raně novověká produkce mincí olomouckých biskupů zahájena až krátce před třicetiletou válkou a proč právě v té nominálové škále, v jaké ji dnes známe. Bez zvláštní mocensko-politické konstelace, která tehdy nastala, by se Morava vlastní biskupské mincovny jen stěží dočkala, protože objektivně vzato k jejímu zřízení nebyl až do počátku 17. století žádný dosti průkazný právní, ekonomický ani politický důvod. Cílem tohoto příspěvku je proto interpretace širších měnových a politických okolností, které souvisely

*) Tato studie je rozšířenou podobou stejnojmenného referátu, předneseného 26. dubna 2008 v Kroměříži v rámci sympozia „Mincovnictví církevních institucí ve střední Evropě (Symposium k 400. výročí mincovního privilegia olomouckých biskupů 1608–2008)“.

1) První stručný přehled podal BRANOWITZER, G. A.: *Über das Münz-Recht der Fürstbischöfe und Erzbischöfe von Olmütz*, Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen III, 1849, s. 553–554; KRÍŽEK, F.: *Studie o mincovnictví biskupů a arcibiskupů olomouckých*, ČMMus 33, 1946, s. 171–177; ČVSMO 59, 1950, s. 27–37 a VVM 5, 1950, s. 116–126; BOBEK, J.: *Olomoucká biskupská mince a její postavení na Moravě*, Brno 1966; nejnovější shrnutí viz SUCHOMEL, D. – VIDEMAN, J.: *Mincovnictví Olomouckých biskupů a arcibiskupů (1608–1820)*, Kroměříž 1997.

se zahájením činnosti kroměřížské mincovny na přelomu první a druhé dekády 17. století.

Z hlediska peněžního oběhu mělo Markrabství moravské v rámci střední Evropy zvláštní postavení. Od sklonku středověku se více než sto let žádné moravské mince nerazily. Samotné Markrabství moravské tehdy již (narozdíl od středověku) nemělo k dispozici vlastní významné zdroje stříbra a přímý přístup k hutnímu stříbru, pocházejícímu z jiných končin Evropy, neměli ani olomoučtí biskupové té doby. Přesto moravští stavové v průběhu 16. století několikrát marně usilovali o zřízení nové zemské mincovny, neboť vedle jisté funkce reprezentanční a také politické (ražba vlastních moravských mincí by byla i projevem zemské autonomie) by taková aktivita znamenala i finanční přínos. Již král Ferdinand I. sice s případnou ražbou nových moravských mincí souhlasil, ale pouze za podmínek, že se na Moravě budou vyrábět mince krejcarového systému podle rakouských metrologických parametrů. To moravští stavové odmítali a trvali na tom, aby byl moravský mincovní systém odvozen od předloh českých. To ostatně více odpovídalo i reálné situaci ve struktuře oběživa v době Ferdinanda I.²⁾

Také olomoučtí biskupové již v průběhu 16. století několikrát vystoupili se svým požadavkem na praktické uplatnění staršího středověkého práva k ražbě vlastních mincí, ovšem neúspěšně. Obecnou tendencí raného novověku bylo potlačování středověkých mincovních práv teritoriálních knížat. Vládcí větších územních celků v Evropě se obecně bránili tomu, aby v zemích, kterým vládli, působily další mincovny světských či církevních knížat, neboť jejich činnost, zaměřená především na výrobu méně hodnotných běžných mincí, ohrožovala zisky, plynoucí z panovnického mincovního regálu. Za standardní situace tedy neměl žádný panovník té doby zájem rozšiřovat počet emitentů mincí uvnitř země, kterým vládl, pokud mu z toho nekynul nějaký zvláštní zisk hmotný či politický. Ani moravská politická reprezentace neměla žádný důvod snahy olomouckých biskupů v této oblasti podporovat, a to bez ohledu na konfesijní rozdíly mezi biskupem (jako členem moravské stavovské obce) a hlavními představiteli moravských světských stavů, hlásících se na přelomu 16. a 17. století převážně k Jednotě bratrské.

2) VOREL, P.: *Morava v procesu měnové integrace střední Evropy na počátku raného novověku*, in: Bronislav Chocholáč – Tomáš Borovský [edd.], *Peníze nervem společnosti (K finančním poměrům na Moravě od poloviny 14. do počátku 17. století)*, *Země a kultura ve střední Evropě*, Sv. 5, Brno 2007, s. 39–50.

Středoevropský měnový systém se počátkem 17. století nalézal ve velmi nestabilní situaci, zapříčiněné mimo jiné i těžko kontrolovatelnou masovou ražbou mnoha typů běžných mincí různých vydavatelů.

Hovořím-li o běžných mincích, je třeba upřesnit věcný obsah tohoto termínu, neboť i v odborné literatuře (natožpak ve sběratelských katalozích) nejsou rozlišovány dva hlavní druhy monetarizovaného kovu, byť jejich funkce v peněžním oběhu byla podstatně odlišná. V dobové terminologii se pro první skupinu používal termín „mince hrubé“, pro druhou „mince běžné“.

Hrubými mincemi byly míněny mince obchodní, které neměly pevně stanovenou nominální hodnotu, ale jejich platební síla se měnila v závislosti na růstu či poklesu ceny drahého kovu. Ve střední Evropě byly nejčastějšími hrubými mincemi stříbrné tolary a zlaté dukáty. „Tolar“ nebo „dukát“ bylo tedy především označením konkrétního množství monetarizovaného drahého kovu, jehož cena na trhu (a tedy platební síla), vyjádřená v peněžních početních jednotkách (krejcarech, groších míšeňských aj.) byla proměnlivá.

Běžnými mincemi se rozuměly obvykle stříbrné mince o nižší kupní síle, které měly pevně stanovenou nominální hodnotu, a to zpravidla výrazně vyšší, než jaká byla tržní cena stříbra v minci obsaženého. V plné nominální hodnotě byly běžné mince uplatnitelné jen na tom území, kde bylo jejich užití jako plnohodnotného platebního prostředku zajištěno zákonnými normami a mocenským vlivem vydavatele.

Zmíněný základní rozdíl jsem si dovolil na tomto místě být jen stručně připomenout,³⁾ neboť pro následnou interpretaci širších okolností zahájení výroby mincí v Kroměříži je zapotřebí vzít jej v potaz.

Z logiky věci vyplývá, že na výrobě hrubých mincí mohl vydělat jen ten emitent, který měl k dispozici dostatečný zdroj drahého kovu, získávaný za cenu nižší než byla v zemi obvyklá cena tržní (nejčastěji z vlastních rudných dolů či obchodem se vzdálenými končinami, kde byl drahý kov levnější). Pokud musel zlato či stříbro pro svou výrobu nakupovat na domácím trhu (míněno na širším středoevropském), pak takové tolary či dukáty měly obvykle především reprezentační funkci a vyráběly se jen v omezeném množství. Ekonomické zájmy panovnické komory nemohly ohrozit. Byly totiž pro vydavatele příliš drahé. To byl ostatně i případ tolarů a dukátů, ražených olomouckými biskupy na počátku 17. století v Kroměříži.

3) Podrobněji k tomu viz VOREL, P.: *Peníze a peněžní početní jednotky v raném novověku*, *Theatrum historiae* 6 (v tisku).

Naproti tomu výroba běžných mincí poskytovala dosti velký prostor pro vytvoření podnikatelského zisku i tomu vydavateli, který žádné vlastní zdroje drahých kovů neměl. Bylo obvyklé, že aktuálně vyráběné běžné mince svým nominálem odpovídaly peněžním početním jednotkám dané země (například uherský stříbrný denár platil denár uherské měny; český bílý groš platil „groš český“ české měny apod.), ale pokud se dostaly do cizího peněžního oběhu, byla jejich platební síla úředně stanovována jako nižší, a to i v případech, kdy obsahem stříbra odpovídaly domácí minci stejné nominální hodnoty. Narozdíl od hrubých (obchodních) mincí, které se daly používat k platbě kdekoli (neboť platily v každé zemi jinak podle aktuální tamní ceny zlata či stříbra), byla v případě běžných mincí jejich kupní síla stanovena politickým rozhodnutím.

Nejvýznamnější pokus o vytvoření společné měny pro celou Římsko-německou říši, kterým bylo přijetí III. říšského mincovního řádu císaře Ferdinanda I. roku 1559, vzal za své krátce po smrti tohoto panovníka. Jeho následovníci na říšském trůnu již neměli dostatek zájmu ani politické moci k něčemu podobnému.⁴⁾ Proto nedošlo na úrovni běžných mincí k vytvoření nějakého širšího společného středoevropského měnového prostoru, nýbrž existovala zde dosti složitá mozaika dílčích měnových systémů, často mezi sebou obtížně přepočítatelných.

I v rámci česko-uhersko-rakouského soustátí se již Ferdinand I. od počátku své vlády pokoušel sjednotit měnové systémy. V tomto směru sice dosáhl dílčích úspěchů,⁵⁾ ale česká měnová reforma z roku 1573, kterou byla obnovena česká grošová měna, zmíněné integrační tendence zcela zvrátila.⁶⁾

4) VOREL P.: *Monetary Circulation in Central Europe at the Beginning of the Early Modern Age – Attempts to Establish a Shared Currency as an Aspect of the Political Culture of the 16th Century (1524–1573)*, Univerzita Pardubice – Filozofická fakulta, Monographica VI., Pardubice 2006, s. 103–159.

5) VOREL P.: *Měnová politika Ferdinanda I. v Čechách a ukončení ražby pražských grošů*, Český časopis historický 100, 2002, s. 265–292; TÝŽ, *Monetary Circulation in Central Europe at the Beginning of the Early Modern Age – Attempts to Establish a Shared Currency as an Aspect of the Political Culture of the 16th Century (1524–1573)*, Univerzita Pardubice – Filozofická fakulta, Monographica VI., Pardubice 2006, s. 103–159.

6) VOREL P.: *Landesfinanzen und Währung in Böhmen (Finanz- und Münzpolitik im Spannungsfeld von Ständen und Königtum während der Regierung Ferdinands I. und Maximilians II.)*, in: *Finanzen und Herrschaft (Zu den materiellen Grundlagen fürstlicher Politik in den habsburgischen Ländern und im Heiligen Römischen Reich im 16. Jahrhundert)* [Hgg. von Friedrich Edelmayer – Maximilian Lanzinner – Peter Rauscher], Veröffentlichungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, Band 38, München / Wien 2003, s. 186–214.

Za takové situace není divu, že ani v zemích, kde přímo vládl koncem 16. století Rudolf II., nebyly měnové systémy jednotné, ale měly charakter zemských měn s odlišnou nominálovou strukturou běžných mincí.

V zemích Koruny české se na sklonku rudolfínské doby vyráběly vládní běžné mince jen v Čechách. Z hlediska tehdejších poměrů byl český měnový systém poměrně stabilní, neboť fyzicky vyráběné mince odpovídaly peněžním početním jednotkám.⁷⁾ Výroba mincí byla pod kontrolou stavů, kteří nevyhověli několika panovnickým požadavkům na inflační snížení obsahu stříbra v běžných mincích a po řadu desetiletí (od roku 1573 až do třicetileté války) udrželi poměrně vysokou kupní sílu české měny, a to i ve vztahu k „hrubé minci“.⁸⁾

Vedle vládních mincí české grošové měny se v českých zemích vyráběla běžná platidla již jen v několika mincovnách slezských. Výrobu slezských knížecích mincí se v průběhu 16. století snažili Habsburkové postupně omezovat, neboť byla do značné míry mimo kontrolu panovnického dvora a metrologická a nominálová pestrost slezských mincí, vyráběných v některých případech ve velkých nákladech, komplikovala peněžní oběh v celém habsburském soustátí. V jiných částech soustátí (tj. v rakouských zemích, v Uhrách či v ostatních zemích Koruny české) neexistoval tak složitý systém knížecích mincoven, jako ve Slezsku. Na přelomu 16. a 17. století proto téměř všechny tehdy činné slezské mincovny knížecí (biskupská Nisa, dále mincovny lehnicko-břežských knížat, minsterberská Olešnice) a městské (Vratislav) vyráběly jen reprezentační hrubé mince.⁹⁾ Výroba běžných mincí, uplatnitelných v peněžním oběhu habsburského soustátí, byla ve Slezsku v té době fakticky zastavena. Výmku tvoří pouze

7) Mince „groš bílý“ = početní jednotka „groš český“; mince „malej groš“ = početní jednotka „groš míšeňský“; mince „peníz bílý“ = početní jednotka „denár český“; mince „peníz malý“ = početní jednotka „haléř český“. Blíže k tomu (včetně konkrétních metrologických parametrů) viz VOREL P.: *Peníze v Čechách 1520–1620* (převodní text ke stálé numismatické expozici Východočeského muzea v Pardubicích na pardubickém zámku), Pardubice 2004, tab. *Platidla české grošové měny z let 1573–1619 („běžné mince“)* na s. 18.

8) V průběhu těchto let česká zemská měna devalvovala vůči hrubé minci jen průměrně o 0,66 % ročně (od roku 1573 do roku 1616 klesla její hodnota vůči hrubé minci jen o 28,6 %), což byl v dobách tzv. cenové revoluce v tehdejší Evropě spíše neobvyklý vývoj. Obecněji k tomu viz pozn. č. 24.

9) VOREL P.: *Ražba mincí na vladařských rezidencích a velmožských sídlech v českých zemích v 16. století* (Panovnická reprezentace nebo ekonomická nutnost?), in: Bobková, L. – Konvičná, J. [edd.], *Residence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.–17. století*. Korunní země v dějinách českého státu III, Opera Facultatis Philosophicae Universitatis Carolinae Pragensis, vol. IV., Praha 2007, s. 127–157.

produkce knížecí mincovny v Těšíně (avšak nikoli příliš rozsáhlá), kde v letech 1591–1597 probíhala ražba napodobenin polských třígrošů, vedle nichž nechal kníže Adam Václav v letech 1596–1597 razit i tříkrejcar, napodobující mince říšského měnového systému.¹⁰⁾

Na počátku 17. století však nastala ve Slezsku v tomto směru zcela zásadní změna. V rozporu s logikou dřívějšího vývoje se v průběhu relativně krátkého období deseti let na přelomu první a druhé dekády 17. století výrazně rozšířila produkce mincí krejcarového měnového systému v několika starších či nově vzniklých knížecích mincovnách v českých zemích. V těchto souvislostech je pak třeba posuzovat i zahájení výroby mincí olomouckých biskupů.

Mincovní privilegium pro olomouckého biskupa Františka z Dietrichsteina vydal císař a král Rudolf II. v Praze 5. ledna 1608.¹¹⁾ Z formálního hlediska mělo toto privilegium podobu listiny, kterou se středověké právo olomouckých biskupů k ražbě mincí na hradě Podivíně (udělené v polovině čtyřicátých let 12. století římským králem Konrádem II. a českým králem Vladislavem I. biskupu Jindřichu Zdíkovi), přenáší do biskupské rezidence v Kroměříži.

Starší numismatická literatura se nad okolnostmi obnovení mincovních práv olomouckých biskupů nijak zvláště nezamýšlí. Jako by se tento akt rozuměl sám sebou; jako by si Rudolf II. z nějaké náhodné pohnutky vzpomněl na dávno neuplatňované zapomenuté privilegium z 12. století a obnovil je, aby bylo učiněno dávným právům zadost.¹²⁾ Přitom jen samotné datum vystavení, počátek ledna 1608, vzbuzuje na první pohled určitou nejistotu. Pokud ovšem vezmete v potaz, co se tehdy dělo na politické scéně a v jaké nezáviděníhodné pozici se Rudolf II. nalézal. Proč by považoval za potřebné vystavit ono mincovní privilegium pro olomouckého biskupa Františka z Dietrichsteina právě v této době?

Odpověď není příliš složitá. Politicky oslabený panovník, proti němuž se chystala vytáhnout se zbraní v ruce silná koalice, vedená jeho bratrem

10) SZWAGRZYK: *Pieniądz na Ziemiach polskich*, s. 174.

11) Původní latinský text tohoto privilegia nejnověji vydali v edici SUCHOMEL–VIDEMAN, *Mincovníctví olomouckých biskupů*, s. 330; zde na s. 331 též překlad tohoto textu do češtiny, pořízený JUDr. J. Bobkem.

12) PROBSZT G.: *Österreichische Münz- und Geldgeschichte* (Von der Anfängen bis 1918), Wien – Köln – Graz 1973, s. 561–562; SEJBAL, J.: *Dějiny peněz na Moravě*, Brno 1979, s. 68–69; TYŽ: *Základy peněžního vývoje*, Brno 1997, s. 224; PETRÁŇ, Z. – RADOMĚŘSKÝ P.: *Ilustrovaná encyklopedie české, moravské a slezské numismatiky*, Praha 2001, s. 60.

Matyášem, zoufale hledal spojence na všech stranách. Za svou podporu tehdy, na přelomu let 1607 a 1608, dokázal slíbit cokoli. Českým stavům slíbil vydat to, oč požádali – majestát náboženských svobod. Olomoucký biskup si za slib politické podpory vyžádal právo na ražbu mincí, o které jeho předchůdci marně po léta usilovali.

Tuto interpretaci dokládá samotná biskupova žádost z 28. listopadu 1607.¹³⁾ Žádost má jen ryze formální charakter; biskup jen několika větami stručně shrnuje, co požaduje. Neměl v té době ani k dispozici text středověkých listin, týkajících se biskupského práva ražby v Podivíně, o které se jeho žádost z právního hlediska opírala. V žádosti se odkazuje na texty obou listin, uvedené v přílohách A. a B., ale zároveň upřesňuje, že tyto texty k dispozici nemá.¹⁴⁾ Takto formálně nedostatečně (a zřejmě narychlo) připravená žádost by neobstála, pokud by byl biskup skutečně v roli „žadatele“, tak jako tomu bylo v otázce mincovního práva v uplynulých desetiletích. Nyní se však situace obrátila.

Dietrichsteinův list Rudolfovi II. spíše můžeme interpretovat jako „účtenku“. Sám Rudolf II. v té době již neměl mnoho možností, čím si své příznivce v obraně proti nárokům arciknížete Matyáše a jeho stavovských spojenců udržet. Neměl peníze ani vojsko, ale stále ještě zůstával titulárním panovníkem a mohl své „věrné“ obdařovat různými privilegii, která také měla svou hodnotu. Této interpretaci také odpovídá skutečnost, že samotná listina pro biskupa Dietrichsteina byla vyhotovena již počátkem ledna, tedy jen několik týdnů po odeslání formální žádosti. Za standardní situace by panovnické kanceláři trval takový právní úkon nejméně několik měsíců. Dietrichstein byl dobře zasvěcen do habsburských politických plánů, podle kterých se s Rudolfem II. nadále nepočítalo,¹⁵⁾ přesto sehrál roli diplomata ve službách císaře a nechal si za své politické angažmá v Rudolfových službách zaplatit privilegiem na ražbu mincí.

Vedle samotných okolností vystavení mincovního privilegia je pochopitelně podstatný jeho obsah.

13) Text žádosti v edici zpřístupnili SUCHOMEL–VIDEMAN: *Mincovníctví olomouckých biskupů*, s. 329.

14) TAMTÉŽ, cit: „... předkové moji, biskupové olomoučští ... od ... kráľuov českých tou milost sobě udělenou měli ... jakž V[aše] C[ísařská] M[ilost] z příležitých hodnověrných přípisuov teýchž pryvilejí sub litt. A a B (kterejchž sice víc ale na ten čas je před rukama zde nemá) milostivě vyrozuměti račte ...“.

15) RILL B., *Kaiser Matthias* (Bruderzwist und Glaubenskampf), Graz – Wien – Köln 1999, s. 123, 129.

Ve starší literatuře se uvádí, že Rudolf II. obnovil mincovní privilegia olomouckých biskupů pod podmínkou, že biskupská mincovna převezme metrologický systém říšský, resp. „... *mincovní privilegium ... ukládalo olomouckým biskupům razit minci zrna a stříže mince císařské...*“.¹⁶ To je však pouze tvrzení, odvozené ex post až z následného reálného uplatnění mincovních práv, při němž byl pro ražbu běžných mincí užit metrologický vzor rakouských krejcarových ražeb. V samotné listině taková podmínka stanovena není. V listině pouze Rudolf II. stanovuje, že v Kroměříži může biskup razit mince, shodující se s jeho vládními ražbami císařskými a královskými; za nedodržení této podmínky hrozí ztráta celého privilegia.¹⁷

Výraz „... *moneta nostra imperiali et regia...*“ v listině z 5. ledna 1608 však podle mého názoru těžko můžeme interpretovat jako uložení ražby podle metrologických parametrů mincí císařských, tedy říšských. Celá listina je vydána Rudolfem II. z titulu císaře římského a krále českého („... *de plenitudine Romanae Imperatoriae potestatis, tanquam rex Bohemiae...*“). Tato formulace není z hlediska právního sporná; Rudolf II. jako císař pochopitelně používal svou císařskou titulaturu ve všech listinách, vydávaných pro české země, i když tyto (včetně Moravy) nebyly od konce 15. století de iure součástí Římsko-německé říše. Zdůraznění obou titulů má také svoji logiku vzhledem k tomu, že mincovní práva olomouckých biskupů z 12. století, kterých se privilegium týká, se opírala o písemnosti, vydané zvlášť císařem (Konrádem II.) a zvlášť českým králem (Vladislavem I.); v osobě Rudolfa II. se počátkem roku 1608 spojovaly oba vladařské posty. V polovině 12. století císařská moc skutečně zasahovala do právních záležitostí českých zemí, neboť ty byly tehdy součástí Svaté říše římské, i když v daném případě ani císař nemohl „obejít“ krále českého který byl v lenní hierarchii tehdejší doby Moravě nadřazen. Proto byla práva k ražbě mincí ze čtyřicátých let 12. století vydána oběma panovníky (císařem i králem českým); má to svoji logiku, i když je v interpretaci moravských dějin 12. století zpochybňována jak pravost listin, tak i legitimita tohoto úkonu ze strany císaře.

Na počátku 17. století však Rudolf II. jen z moci císařské nemohl vydávat pro nikoho z moravských stavů (ani pro olomouckého biskupa) žádná privilegia. Právoplatnost takových písemností by byla snadno zpochybni-

16) SUCHOMEL–VIDEMAN, *Mincovníctví olomouckých biskupů*, s. 31.

17) „... *non tamen alia ratione, quam ut in valore, grano et valuatione cum moneta nostra imperiali et regia ex aequo conveniat, et eidem iustissimae ad amussim sub amisione eiusdem privilegii respondeat...*“

telná, neboť Markrabství moravské již po vyvázání celého soustátí Koruny české z říše koncem 15. století součástí raně novověké Římsko-německé říše de iure nebylo.¹⁸⁾ Ve zmiňované listině je proto výslovně uvedeno, že zmíněný přenos mincovny z Podivína do Kroměříže činí jako král („... *ex Regali munificentia...*“), tedy jako král český. Dále pak: Pokud by někdo biskupům v uplatňování privilegia v budoucnu bránil, hrozí pokutou jménem svým i svých nástupců na českém královském trůnu („... *sub indignatione nostra et Successorum nostrum Regum Bohemiae...*“); nezavazuje k tomu budoucí císaře, protože sama císařská moc na počátku 17. století do vnitřních záležitostí Markrabství moravského zasahovat nemohla. Také sám olomoucký biskup se ve své žádosti z 28. listopadu 1607 odvolává na skutečnost, že mincovní práva biskupů byla udělována od králů českých, nikoli od císařů.

O tehdejších rakouských ražbách krejcarového systému v listině zmínka není a výše citovaná obecná ustanovení se na ně vztahovat nemohla, neboť na počátku 17. století Rudolf II. jako král český běžné mince krejcarového systému nevydával. V mincovnách v dědičných rakouských zemích, kde v roce 1608 Rudolf II. razil své mince, činil tak z pravomoci přímého vladaře příslušných teritoriálních knížectví, tj. jako arcikníže (v dolnorakouské Vídni a v hornorakouském Linci), resp. hrabě (v tyrolském Hall in Tirol), nikoli jako císař nebo král.¹⁹⁾ Žádné vládní císařské mincovny (o jejichž zřízení se jednalo na říšských sněmech v souvislosti s projednáváním říšských mincovních řádů v letech 1524–1559) počátkem 17. století neexistovaly a i když se jméno císaře Rudolfa II. objevuje na mnoha tehdy ražených mincích německých, nizozemských a švýcarských, jsou jejich skutečnými vydavateli konkrétní teritoriální knížata, říšská města či další osoby, disponující mincovním právem, nikoli sám císař.²⁰⁾

Z toho podle mého názoru logicky vyplývá, že listina z roku 1608 opravňovala olomoucké biskupy k ražbě mincí podle metrologického vzoru vládních ražeb českých, nikoli rakouských.

Od vydání mincovního privilegia v lednu 1608 do skutečného zahájení výroby mincí v Kroměříži v roce 1614 (či koncem roku 1613) uplynula poměrně dlouhá doba. Tato skutečnost je také důležitých argumentem pro výše zmíněnou interpretaci, podle níž bylo vystavení mincovního privilegia

18) VOREL, P.: *Velké dějiny země Koruny české*, Praha 2005, s. 81–87.

19) PROBSZT: *Österreichische Münz- und Geldgeschichte*, s. 416–423.

20) SAURMA-JELTSCH, H. von: *Die Saurmasche Münzsammlung deutscher, schweizerischer und polnischer Gepräge von etwa dem Beginn der Groschenzeit bis zur Kipperperiode*, Berlin 1892 (reprint Berlin 1986), pass.

v lednu 1608 jen dílem vhodné aktuální politické konstelace, které biskup Dietrichstein využil k získání příslušného právního dokumentu, i když po technické stránce ještě výroba mincí připravena nebyla.

Na základě mírových smluv se v létě roku 1608 stal novým vládcem Moravy (jakožto markrabě moravský) uherský král Matyáš II., zatímco Rudolfovi II. dočasně zůstala vláda v Čechách i post císařský. Nebylo radno dávat na Moravě najevo plody spojenectví, slíbeného poražené straně, zvláště když se biskup Dietrichstein skutečně v jarních měsících roku 1608 angažoval jako diplomat na straně Rudolfa II. (jeho úkolem bylo zprostředkovat arciknížeti Matyášovi císařovy kompromisní návrhy).²¹⁾ O dohodu se starším bratrem však arcikníže nestál. Před potupnou vynucenou rezignací zachránila Rudolfa II. jen mocenská podpora českých stavů. Zatímco v Čechách stavové po svém králi Rudolfovi II. pak důrazně požadovali splnění slibu, vydaného v nouzi, olomoucký biskup své privilegium z ledna 1608 uschoval a s jeho uplatněním čekal na politicky vhodnější dobu.

Platnost Rudolfovy listiny by se asi nikdo neodvážil zpochybnit, ale v praxi bylo obtížné chtít od nového markraběte Matyáše, aby hned po roce 1608 akceptoval zahájení výroby nových nevládních moravských mincí. Jednak by vyvolal odpor moravských stavů, kterým sám toto právo upíral a kterým musel projevovat vděk za politickou a vojenskou podporu při tažení do Čech, jednak katoličtí spojenci Rudolfa II. u pražského císařského dvora byli až do počátku druhé dekády 17. století ve Vídni vnímáni spíše jako nepřátelé politické integrace někdejšího soustátí habsburské primogenitury, rozděleného v letech 1608–1611 mezi oba bratry. A o toto stigma olomoucký biskup rozhodně nestál.²²⁾

Situace se změnila až po roce 1611, kdy byl Rudolf II. po svém posledním pokusu o mocenský zvrat donucen v Čechách k abdikaci a v rukou Matyáše II. se znovu spojila vláda v obou korunních zemích. I Matyáš II. musel splácet své dluhy a potřeboval vlivné spojence. V roce 1613 už byl kardinál Dietrichstein vůdčí osobností katolického mocenského uskupení na Moravě a nebylo v zájmu císaře Matyáše zabývat se okolnostmi, za kterých bylo mincovní privilegium v lednu 1608 získáno. Tím spíše, že zahájení výroby biskupských mincí na Moravě se mohlo vídeňskému dvoru jevit jako výhodný krok, pokud proběhne v souladu s habsburskými zájmy.

21) JANÁČEK, J.: *Rudolf II. a jeho doba*, Praha 1987, s. 417–419; RILL, *Kaiser Matthias*, s. 139–143.

22) JANÁČEK, J.: *Rudolf II.*, s. 427–428.

Jednou ze sporných otázek, o které měl Matyáš II. během několika let své vlády v zemích Koruny české zvláštní zájem, byla právě otázka mincovnictví, neboť se přímo dotýkala finančního systému soustátí. O jeho ovládnutí zápolil vídeňský dvůr s českými stavy v letech těsně před třicetiletou válkou velmi úporně a kontrola nad ražbou běžných mincí (která poskytovala prostor k inflačnímu ovlivňování zemské měny) představovala citlivou politickou otázku.

Z hlediska technického by nebylo zřízení vládní markraběcí mincovny žádným velkým problémem, jak se ostatně na Moravě ukázalo hned v roce 1619 při zahájení výroby stavovských mincí. Král Matyáš II., stejně jako jeho předchůdci, byl však v otázce vládního mincovnictví závislý na rozhodnutí stavovských reprezentací, přijímajících usnesení na zemských sněmech. Proto pro vídeňský dvůr nemělo smysl vyhovět požadavkům moravských stavů na zřízení vládní mincovny, neboť tato by byla pod kontrolou stavovských institucí.

Několik let staré Rudolfovo mincovní privilegium pro olomouckého biskupa tak přišlo vhod až v době, kdy se ve Vídni připravoval plán, jak s pomocí spojenců provládní politiky změnit nevyhovující měnovou strukturu v českých zemích. V samotných Čechách nebyl k takovým krokům velký prostor, neboť opoziční stavové byli příliš silní a bránili se jakékoli úpravě českého vládního měnového systému. Na Moravě se počátkem 17. století žádné mince nevyráběly a jediná vládní mincovna ve slezské Vratislavi, kontrolovaná slezskými stavy, razila jménem Matyáše II. jen zlaté dukáty (a symbolicky i drobné halěře, ale ty už neměly v peněžním oběhu velký význam); pouze zlaté mince byly tehdy vydávány i jménem samotného města Vratislavi.²³⁾

Vládní běžné mince v celém soustátí zemí Koruny české se tak v době těsně před třicetiletou válkou skutečně vytáběly jen v mincovnách českých a byly kontrolovány českou stavovskou opozicí, která ani v dobách největších cenových výkyvů, do značné míry ovlivňovaných obecným vývojem tzv. „cenové revoluce“,²⁴⁾ nevyhověla žádostem panovníka na devalvaci domácí

23) SZWAGRZYK, J. A.: *Pieniądz na Ziemiach polskich X–XXw.*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1973, s. 163, 196–197; SAURMA-JELTSCH, H. von: *Schlesische Münzen und Medaillen*, Breslau 1883, s. 20–24.

24) Blíže viz WIEBE, G.: *Zur Geschichte der Preisrevolution des XVI. und XVII. Jahrhunderts*, Staats- und socialwissenschaftliche Beiträge, Bd. II., Heft 2., Leipzig 1895; PETRÁŇ, J.: *K problémům tzv. „cenové revoluce“ ve střední Evropě*, Numismatický sborník 8, 1964, s. 47–74; SPRENGER, B.: *Münzverschlechterung, Geldmengenwachstum und Bevölkerungsvermehrung*

měny, s jejíž pomocí by mohlo být snižováno stále narůstající zadlužení panovnické komory.²⁵⁾

Na Moravě a ve Slezsku se však nabízela jiná cesta, jak obejít vliv většinově protestantské stavovské opozice na výrobu mincí ve vládních mincovnách: Využít mincovních práv teritoriálních knížat, která mohli Habsburkové ovlivňovat z titulu lenního pána.

Pro slezské mincovnictví 16. století, závislé na dovozu stříbra, bylo v případě běžných mincí velmi časté napodobování ražeb sousedních zemí, a to proto, aby se mince slezských knížat daly využít při platbách v rámci jiných měnových systémů. Jako peněžní početní jednotka se ve Slezsku používal „groš slezský“, který byl v druhé polovině 16. století roven dvěma krejcarům rakouské měny, stejně jako „groš polský“. Proto bylo výhodnější ve Slezsku napodobovat běžné mince polské, které se tehdy (díky funkci Polska jako významného exportéra a tranzitní země pro východoevropský trh) velmi úspěšně uplatňovaly na mezinárodním evropském trhu.

Obecně však byla produkce běžných mincí teritoriálních knížat ekonomy panovnického dvora po právu vnímána jako nežádoucí hospodářská aktivita, poškozující zájmy panovnické komory. Do sklonku 16. století se tak Habsburkům postupně dařilo výrazně omezit výrobu slezských knížecích běžných mincí; vyráběly se (s výjimkou relativně málo významné produkce těšínské knížecí mincovny) pouze mince hrubé.

Od počátku 17. století se tento postoj mění a ze slezských mincoven

als Einflußgrößen der sogenannten Preisrevolution im 16. und beginnenden 17. Jahrhundert in Deutschland, in: Kaufhold Karl Heinrich – Riemann Friedrich [Hgg.], Festschrift für Wilhelm Abel zum 80. Geburtstag, Göttingen 1984, s. 127–144; SPUFFORD, P.: *Münzverschlechterung und Inflation im spätmittelalterlichen und frühmodernen Europa*, in: Michael North (Hg.), *Geldumlauf, Währungssysteme und Zahlungsverkehr in Nordwesteuropa 1300–1800*, Köln 1989, pp. 109–126; FISHER, D.: *The Price Revolution: A Monetary Interpretation*, *Journal of Economic History* 49, 1989, s. 883–902; GERHARD, H.-J.: *Ursachen und Folgen der Wandlungen im Währungssystem des Deutschen Reiches 1500–1625* (Eine Studie zu den Hintergründen der sogenannten Preisrevolution), in: E. Schremmer (Hg.), *Geld und Währung vom 16. Jh. bis zur Gegenwart*, Stuttgart 1993, pp. 69–84; MUNRO, J. H.: *The Monetary Origins of the „Price Revolution“: South German Silver Mining, Merchant Banking, and Venetian Commerce, 1470–1540*, in: Flynn Dennis O. – Giráldez Arturo – Glahn Richard von [edd.], *Global Connections and Monetary History, 1470–1800*, Aldershot – Burlington 2003, pp. 1–34.

25) Nejnovější nová interpretace této problematiky viz VOREL, P.: *Měnová a fiskální strategie českých stavů v letech 1609–1619*, referát na konferenci „Majestát Rudolfa II.“, HÚ AV ČR Praha, 23. 9. 2009 (v tisku).

začínají do peněžního oběhu proudit ražby dříve nebývalé,²⁶⁾ totiž mince, napodobující ražby rakouského krejcarového systému. Až na ojedinělé výjimky se jednalo o tehdy nejobvyklejší nominál běžné mince, tedy tříkrejcaru.

Časově tato změna odpovídá době, kdy se polský měnový systém (pro slezská knížectví jako odbytíště slezských knížecích běžných mincí tradičně důležitější²⁷⁾ ocitl v krizi,²⁸⁾ způsobené do jisté míry i masovým vývozem polských běžných mincí do východní Evropy a na Balkán. Polský král se souhlasem stavů povolil v zemi oběh zahraničních běžných mincí, kterým byla (v závislosti na obsahu drahého kovu) stanovena v polské měně konkrétní platební síla. Při běžných platbách však bylo obtížné rozlišit od sebe jednotlivé emise říšských krejcarových mincí a většina tehdy ve střední Evropě hojných rakouských, jihoněmeckých a švýcarských dvoukrejcarů a tříkrejcarů byla v Polsku přijímána v hodnotě jednoho groše (2-krejcar) resp. půldruhého groše (3-krejcar, nazývaný v Polsku „poltorák“) polské měny.²⁹⁾ Tato podstatná změna se během několika let výrazně projevila i v produkci slezských knížecích mincoven.

Lehnicko-břežští Piastovci přistoupili k hromadné výrobě tříkrejcarů (po sporadické ražbě z let 1601–1607) v roce 1608. Kníže Adam Václav Těšínský (1579–1617) nechal ve své knížecí mincovně razit první tříkrejcaru již v letech 1596–1597, jejich masovou výrobu zahájil až od roku 1603. Od roku 1611 začal razit tříkrejcaru, napodobující říšské mince, olešnický

26) V dřívějším období se krejcarové mince razily jen v krátkém období na přelomu vlády Ferdinanda I. a Maxmiliána II., kdy byla se souhlasem stavů zahájena (stejně jako v Čechách) výroba krejcarových mincí, odpovídajících Ferdinandovu III. říšskému mincovnímu řádu z roku 1559. Jednalo se o vládní ražby vřatslavské z let 1561–1569 a o ražby krnovského knížete Jiřího Fridricha z let 1562–1575. Viz SAURMA: *Schlesische Münzen*, s. 15, 23–24.

27) PASZKIEWICZ, B.: *Between Centralisation and Fragmentation: Silesian Mints and Coinage in the Fifteenth Century*, *The Numismatic Chronicle* 163, 2003, s. 237–259; SAMSONOWICZ, H.: *European Economic Zones in the Middle Ages and Early Modern Times: An Attempt to Make a Comparative Analysis*, in: Kłoczowski Jerzy [ed.], *East-Central Europe's Position within Europe (Between East and West) – L'Europe du Centre-Est dan's l'espace européen (Entre l'Est et l'Ouest)*, Lublin 2004, s. 135–153.

28) SADOWSKI, Z.: *Pieniądz a początki upadku Rzeczypospolitej w XVII wieku*, Warszawa 1964.

29) VOREL, P.: *Major developments in silver trade in Central and Eastern Europe in 16th and 17th century* (The comparison of function of Bohemian and Polish coins in monetary circulation abroad), XVI World Economic History Congress, Utrecht 2. 9. 2009, referát (v tisku).

kníže Karel II. Minsterberský (1576–1617), který dříve ve své mincovně v Olešnici razil jen hrubé mince.³⁰⁾

Slezská knížata nebyla v rozhodování o své mincovní produkci závislá na rozhodnutí zemské stavovské obce a reagovala na nové možnosti především na polském trhu. Tato okolnost zřejmě přivedla finančníky vídeňského dvora císaře Matyáše k myšlence, jak v českých zemích obejít závislost vládního mincování na zemských sněmech (které rozhodovaly o vnější podobě i metrologických parametrech vládních mincí) a urychlit integraci měnového systému soustátí pomocí knížecích mincoven, provozovaných osobami politicky závislými na habsburkém dvoře.

Kolem roku 1614 tak byla zahájena výroba mincí, metrologicky vycházejících z rakouského modelu, ve třech knížecích mincovnách, kde se v dřívějších letech krejcarové mince vůbec nerazily.³¹⁾

1) V nisské mincovně vratislavského biskupa, kterým byl v letech 1608–1624 Karel Habsburský (mladší bratr pozdějšího krále a císaře Ferdinanda II.). Zde byla zahájena masová výroba tříkrejcarů roku 1614.

2) V opavské mincovně Knížectví opavského, které získalo nového knížete v osobě Karla z Lichtenštejna (1614–1627) a bylo v rámci poměrně složitého státoprávního aktu (který ovšem moravští stavové dlouho odmítali akceptovat) odděleno od Moravy a přičleněno ke Slezsku, a to v zájmu posílení panovnických zájmů na vnitropolitickém životě tehdy převážně protestantského Slezska.

3) V kroměřížské mincovně olomouckých biskupů byla zahájena výroba jistě v roce 1614; pravděpodobně již koncem roku 1613 (nejstarší ražby nejsou datovány).

Ve všech třech případech byla zahájena výroba hrubých mincí, tolarů a dukátů a také násobků těchto nominálů. Šlo o ražby, které měly jen reprezentační charakter a nebyly určeny primárně k placení. Svými metrologickými parametry odpovídaly standardům obchodních stříbrných a zlatých mincí vládních, resp. jejich násobkům. Tyto ražby neměly žádný ekonomický efekt; byly vyrobeny jen z důvodů politické reprezentace, stejně jako podobné mince jiných teritoriálních knížat ve Slezsku.

Ve všech třech případech byla také zahájena výroba běžných mincí, a to hlavně tříkrejcarů. Pokusně či v malém množství se v Kroměříži vyráběly

30) SZWAGRZYK: „*Pieniądz na Ziemiach polskich*“ s. 175–177, 189–190; SAURMA: *Schlesische Münzen*, s. 5, 9, 13.

31) SZWAGRZYK: „*Pieniądz na Ziemiach polskich*“ s. 184–185; SAURMA: *Schlesische Münzen*, s. 1–2, 14.

i dvoukrejcare (které byly pro slezský peněžní oběh vhodnější, neboť odpovídaly slezské peněžní početní jednotce „groš slezský“). Výrobní náklady na oba nominály však byly při tehdejší technologii ražby prakticky stejné, avšak nominální hodnota tříkrejcarů byla o 50 % vyšší. Tento argument zřejmě převládl.

Během několika let před rokem 1618 pak produkce těchto tří emitentů, politicky spjatých s vídeňským dvorem, dosáhla tak významného rozsahu, že podstatným způsobem ovlivňovala strukturu peněžního oběhu v moravsko-slezském prostoru a vhodně doplňovala mincovní produkci vládních tříkrejcarů, přicházejících do těchto zemí z mincoven rakouských. Toto cílené navyšování poměru mincí rakouské měny v peněžním oběhu českých zemí probíhalo v době, kdy se dalo z aktuální politické situace odvodit, že český měnový systém (plně kontrolovaný opozičními stavy) spěje k oddělení od měny rakouské.³²⁾

Tuto hypotézu podporuje podle mého názoru také skutečnost, že nejstarší běžné mince olomouckých biskupů, tj. tříkrejcare z let 1614–1619, byly ikonograficky přímo odvozeny od stejného nominálu, raženého arciknížetem Ferdinandem (pozdějším králem a císařem Ferdinandem II.) v jeho dědičných zemích. Dalším argumentem, který je podle mého názoru nutné vzít v potaz při interpretaci počátků ražby olomouckých biskupů v Kroměříži v letech 1614–1619 jako záležitosti politicko-ekonomické, realizované v rámci mocenských zájmů vídeňského dvora, je skutečnost, že hromadnou výrobu běžných mincí ukončil olomoucký biskup hned poté, co se tato činnost stala z hlediska habsburské měnové politiky zbytečnou. Po porážce stavovského povstání si František z Dietrichsteina nechával razit ve vládních mincovnách jen mince reprezentační hrubé,³³⁾ jejichž výroba neměla pro běžný peněžní oběh žádný význam.

32) Viz poznámka č. 25.

33) SUCHOMEL–VIDEMAN, *Mincovníctví olomouckých biskupů*, s. 32, 72–98.

Tolar olomouckého biskupa Františka z Dietrichsteina, ražený v letech 1614–1619 v Kroměříži. Typ s heraldickou výzdobou na líci a vyobrazením sv. Václava na rubu. Mince má zcela individuální charakter a sloužila jen k reprezentačním účelům, nikoli k běžnému uplatnění v peněžním oběhu.

Tříkrejcar olomouckého biskupa Františka z Dientrichsteina, ražený v letech 1614–1619 v Kroměříži. Jedná se o tzv. „běžnou minci“, určenou pro peněžní oběh. Napodobuje soudobé ražby rakouského krejcarového měnového systému, aby s nimi byl v peněžním oběhu zaměnitelný.

Štýrský tříkrejcar arciknížete Ferdinanda Habsburského (pozdějšího císaře Ferdinanda II.) z roku 1617.

MINTING AT OLOMOUC EPISCOPATE IN EARLY 17th CENTURY IN THE LIGHT OF CURRENCY POLICY OF IMPERIAL COURT

The author offers a new interpretation of the circumstances of minting in the Episcopal Mint in Kroměříž, based on an analysis of the political situation and the reign status in the Lands of the Bohemian Crown at the turn of the first and the second decade of 17th century. The formal renewal of minting rights of the Olomouc bishops (applied in mid 12th century) by special privilege by King and Emperor Rudolf II of January 1608 is considered by the author of the present article a forced act by which the Olomouc bishop František of Dietrichstein had his diplomatic support for the emperor in his negotiations with archduke Mathias in the period of their struggle for power over Central Europe paid for. This minting privilege was issued by Rudolf II as the titular emperor but from the legal point of view his right to do so was rather given by his title of King of Bohemia. The charter does not specify the particular metrological standards of the coins to be minted by Olomouc bishops in the Kroměříž mint. But the analysis of the text of the author of this article leads to the conclusion that the charter authorised Olomouc bishops for coining in compliance with the currency system of Kingdom of Bohemia. Actual minting in the Kroměříž mint only started much later, though, at the turn of 1613/1614, and under a completely different political situation. The actual commencement of Episcopal coin minting is assessed by the author in connection with the changes undergone at that period by the Silesian mints. In addition to the Episcopal mint at Kroměříž coining of kreuzers of the Austrian currency system was started around 1614 in the mint of the Wroclaw bishops and in the Opava principedom. In all three cases the coiners were politically related to the Viennese court. Commencement of mass production of common coins of the Austrian currency system in Silesia and in Moravia around 1614 is interpreted by the author as the targeted intention of the Viennese court to assert in the Lands of the Bohemian Crown prevalence of kreuzer coins whose production was tightly controlled by the Austrian emperor, unlike production of the common Bohemian groschen system whose production was substantially decided by the opposing Bohemian estates. The struggle for control over the currency system in the Lands of the Bohemian Crown was then strongly manifested at the Bohemian Estate Parliament in 1615.